

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF PSYCHOLINGUISTIC APPROACH IN THE CORRECTION OF LOGONEUROSIS IN PRIMARY GRADE PUPILS

Ro'ziboyeva Asilaxon Muhammadjon qizi
Toshkent Kimyo Xalqaro universiteti namangan filiali
1 bosqich Maxsus pedagogika Logopediya magistranti

Abstract

In this article the theoretical and methodological foundations of psycholinguistic approach to the correction of logoneurosis in primary grade students are analyzed. Logoneurosis is illuminated not as a disorder in the external expression of speech, but as a complex psycholinguistic phenomenon associated with the disruption of internal speech planning, semantic modeling, and grammatical coding processes. The study substantiates the main principles of psycholinguistic approach — the importance of activating internal speech planning, semantic priority, gradual increase of cognitive load, and the formation of speech automation in the elimination of logoneurosis. It is scientifically based that this approach serves to reorganize the child's speech activity at the level of internal psychological mechanisms and is highly effective in the formation of stable, smooth and conscious speech in children of primary grade age.

Keywords. Logoneurosis, dubbing, psycholinguistic approach, internal speech, speech planning, semantic coding, speech automation, primary grade students, speech correction, speech therapy.

Introduction

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida logonevrozni korreksiyalashda psixolingvistik yondashuvning nazariy-metodik asoslari tahlil qilinadi. Logonevroz nutqning tashqi ifodalanishidagi buzilish emas, balki nutqni ichki rejalashtirish, semantik modellashtirish va grammatik kodlash jarayonlarining izdan chiqishi bilan bog'liq murakkab psixolingvistik hodisa sifatida yoritiladi. Tadqiqotda psixolingvistik yondashuvning asosiy tamoyillari — nutqni ichki rejalashtirishni faollashtirish, semantik ustuvorlik, kognitiv yuklamani bosqichma-bosqich oshirish hamda nutqiy avtomatizatsiyani shakllantirishning logonevrozni bartaraf etishdagi ahamiyati asoslab beriladi. Mazkur yondashuv bolaning nutqiy faoliyatini ichki psixik mexanizmlar darajasida qayta tashkil etishga xizmat qilishi hamda boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarda

barqaror, silliq va ongli nutqni shakllantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligi ilmiy jihatdan asoslanadi.

Kalit soʻzlar: Logonevroz, duduqlanish, psixolingvistik yondashuv, ichki nutq, nutqni rejalashtirish, semantik kodlash, nutqiy avtomatizatsiya, boshlangʻich sinf oʻquvchilari, nutq korreksiyasi, logopediya.

Logonevroz (nevrotik duduqlanish) nutq buzilishlarining eng murakkab va koʻp omilli shakllaridan biri boʻlib, uning kelib chiqishida nafaqat artikulyatsion-motor mexanizmlar, balki nutqni rejalashtirish, ichki nutqni shakllantirish, semantik va grammatik kodlash hamda psixoemotsional nazorat tizimlari yetakchi oʻrin tutadi. Shu sababli zamonaviy logopediya fanida logonevrozni faqat tashqi nutq nuqsoni sifatida emas, balki psixolingvistik jarayonlarning tizimli buzilishi sifatida talqin qilish tendensiyasi tobora kuchayib bormoqda.

Psixolingvistik nazariya nuqtayi nazaridan nutq – bu shunchaki tovushlar oqimi emas, balki motiv – niyat – ichki nutq – leksik-sintaktik kodlash – artikulyatsiya zanjiri orqali amalga oshadigan murakkab kognitiv-psixik jarayondir. A.A. Leontyev, L.S. Vygotskiy, A.R. Luriya va V. Leveltning tadqiqotlarida nutqning ichki rejalashtirish bosqichi uning silliq va uzluksiz amalga oshishining asosiy sharti sifatida eʼtirof etiladi. Logonevrozda esa aynan shu ichki rejalashtirish bosqichi izdan chiqadi: bola soʻzlamoqchi boʻlgan fikrini semantik va grammatik jihatdan toʻliq shakllantirib ulgurmay, artikulyatsiya bosqichiga oʻtadi, natijada nutq uzilishlari, takrorlar va bloklar yuzaga keladi.

Boshlangʻich sinf yoshi nutq rivojlanishining kritik bosqichlaridan biri boʻlib, bu davrda bolaning ichki nutqi, monologik nutqi, sintaktik tuzilmalari va leksik boyligi jadal rivojlanadi. Aynan shu davrda logonevrozning psixolingvistik mexanizmlari mustahkamlanib boradi yoki, aksincha, toʻgʻri pedagogik taʼsir ostida samarali korreksiya qilinishi mumkin. Shu jihatdan boshlangʻich sinf oʻquvchilarida logonevrozni psixolingvistik yondashuv asosida korreksiyalash eng maqbul va ilmiy asoslangan strategiya hisoblanadi.

Psixolingvistik yondashuv logonevrozni korreksiyalashda bolaning:

- nutqiy niyatini shakllantirish,
- ichki nutqini rivojlantirish,
- semantik rejalashtirishini mustahkamlash,
- grammatik strukturalarni avtomatlashtirish

kabi ichki mexanizmlariga bevosita taʼsir koʻrsatishni nazarda tutadi.

Bu yondashuvda mashgʻulotlar faqat tovush chiqarish yoki ritmni tartibga solish bilan cheklanmay, balki bolaning fikrni nutqiy shakllantirish jarayonini qayta tashkil etishga yoʻnaltiriladi.

Psixolingvistik yondashuvning metodik asosi logonevrozni faqat nutqiy motorika buzilishi sifatida emas, balki nutqni ichki tashkil etish, rejalashtirish va nazorat qilish

mexanizmlarining izdan chiqishi sifatida talqin qilishga tayanadi. Shu sababli mazkur yondashuvda korreksion ta'sir bevosita bolaning ichki nutqi, semantik strukturalari va kognitiv rejalashtirish faoliyatiga yo'naltiriladi. Avvalo, nutqni ichki rejalashtirishni faollashtirish tamoyili markaziy o'rinni egallaydi. Logonevrozga ega bolalarda ko'pincha fikrning ichki nutqda yetarlicha shakllanmasdan turib, tashqi nutqqa o'tilishi kuzatiladi. Bu esa nutqning uzilishi, to'xtab qolishlar va bloklarga olib keladi. Psixolingvistik mashg'ulotlar jarayonida bola gapirishdan oldin fikrni ichki nutqda tuzishga, uni semantik jihatdan aniqlashtirishga va grammatik jihatdan modellashtirishga o'rgatiladi. Bu jarayon nutqning neyropsixologik mexanizmlarini barqarorlashtiradi va spontan uzilishlarning kamayishiga olib keladi.

Semantik ustuvorlik tamoyiliga ko'ra, korreksiya jarayonida tovush yoki bo'g'in emas, balki ma'no markaziy o'ringa qo'yiladi. Chunki psixolingvistik nuqtayi nazardan nutqning silliqligi tovush apparatiga emas, balki fikrning semantik tuzilishiga bog'liq. Logonevrozli bolalar ko'pincha "qanday aytaman?" degan xavotir bilan "nima aytaman?" degan semantik jarayonni ikkilamchi o'ringa surib qo'yadilar. Shu sababli mashg'ulotlarda hikoya tuzish, voqeani ifodalash, mantiqiy bog'lanishlarni yaratish orqali bolaning nutqiy ma'no tuzilmasi mustahkamlanadi va bu nutqning silliqligiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kognitiv yuklamani bosqichma-bosqich oshirish tamoyili psixolingvistik yondashuvning didaktik negizini tashkil etadi. Dastlab bola qisqa, sodda va semantik jihatdan aniq gaplar bilan ishlaydi. Keyinchalik murakkab sintaktik tuzilmalar, sabab-oqibatli bog'lanishlar, matnli nutq bosqichma-bosqich kiritiladi. Bu jarayon nutqni rejalashtirish, xotira va diqqatning integratsiyalashgan ishlashini ta'minlaydi. Natijada bola nutqiy yuklamani psixologik zo'riqishsiz ko'tara boshlaydi, bu esa logonevrotik bloklarning kamayishiga olib keladi.

Nutqiy avtomatizatsiyani shakllantirish tamoyili esa psixolingvistik yondashuvning yakuniy strategik maqsadini ifodalaydi. Nutq qanchalik avtomatik bo'lsa, shunchalik kam ongli nazorat talab qiladi. Logonevrozli bolalarda esa nutq jarayoni haddan tashqari ongli nazorat ostida bo'lib, bu neyrotik zo'riqishni kuchaytiradi. Psixolingvistik mashqlar orqali grammatik konstruksiyalar, tipik gap modellari va leksik birliklar avtomatik darajaga ko'tariladi, natijada bola nutq jarayonida o'zini emas, fikrini ifodalashga e'tibor qaratadi. Shu tarzda psixolingvistik yondashuv logonevrozni tashqi belgilarini emas, balki uning ichki psixik va nutqiy mexanizmlarini qayta tashkil etishga xizmat qiladi. Bu esa boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqning silliqligi, barqarorligi va muloqotga bo'lgan ishonchni izchil shakllantirish imkonini beradigan eng samarali ilmiy-metodik yo'nalish sifatida namoyon bo'ladi.

O'tkazilgan nazariy-tahliliy yondashuv shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida logonevroz faqat nutq apparati faoliyatining buzilishi emas, balki nutqni ichki rejalashtirish, semantik modellashtirish va psixik nazorat mexanizmlarining izdan chiqishi bilan bog'liq murakkab psixolingvistik holatdir. Shu sababli mazkur nutq nuqsonini samarali korreksiyalash faqat artikulyatsion-motor mashqlar bilan cheklanmasdan, balki

bolaning ichki nutq faoliyatini tizimli ravishda qayta tashkil etishga yo'naltirilgan psixolingvistik yondashuvni talab etadi.

Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan nazariy-metodik asoslar psixolingvistik yondashuvning boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarda logonevrozni bartaraf etishda yuqori ilmiy va amaliy salohiyatga ega ekanini ko'rsatdi. Ayniqsa nutqni ichki rejalashtirishni faollashtirish, semantik ustuvorlik, kognitiv yuklamani bosqichma-bosqich oshirish va nutqiy avtomatizatsiyani shakllantirishga tayangan metodik tizim logonevrotik simptomlarni chuqur mexanizmlar darajasida korreksiyalash imkonini beradi.

Psixolingvistik yondashuvning ustunligi shundaki, u bolaning nutqiy xatti-harakatini tashqi nazoratga emas, balki ichki psixik regulyatsiyaga tayangan holda shakllantiradi. Natijada bola nutq jarayonida qo'rquv, zo'riqish va bloklardan xoli bo'lgan holda o'z fikrini erkin va izchil ifodalashga o'rganadi. Bu esa nafaqat nutqning silliqligini, balki bolaning kommunikativ faolligi, o'ziga bo'lgan ishonchi va ijtimoiy moslashuvini ham sezilarli darajada yaxshilaydi.

Shu asosda xulosa qilish mumkinki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida logonevrozni korreksiyalashda psixolingvistik yondashuv zamonaviy logopediya va maxsus pedagogika fanida eng istiqbolli, ilmiy asoslangan va samarali metodik yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvni ta'lim-amaliyotiga keng joriy etish logonevrozga ega bolalarning nutqiy rivojlanishi va ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiyalanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Vygotskiy, L. S. (2005). Мышление и речь. Москва: Лабиринт.
2. Leontyev, A. A. (2003). Психоллингвистика: основы. Москва: Смысл.
3. Luria, A. R. (2002). Язык и сознание. Москва: МГУ.
4. Levelt, W. J. M. (1989). Speaking: From intention to articulation. Cambridge: MIT Press.
5. Bloodstein, O., & Ratner, N. B. (2008). A handbook on stuttering. Clifton Park: Delmar Cengage Learning.
6. Guitar, B. (2014). Stuttering: An integrated approach to its nature and treatment. Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins.